

## Manuscrise arădene privind continuitatea și unitatea poporului român

ANDREI CACIORA  
EUGEN GLÜCK

Unul dintre izvoarele cele mai prețioase ale istoriografiei arădene îl constituie documentele medievale — aflate în țară sau în străinătate — care dovedesc integrarea gândirii social-politice locale în sfera conștiinței de neam și apoi naționale a poporului român.

Este de neîgăduit că la români conștiința de neam exista din timpurile cele mai vechi, fiind evidențiată chiar și de către oamenii de știință ai altor popoare care au ajuns în contact nemijlocit sau indirect cu poporul nostru. Elementul primordial al acestei conștiințe l-a constituit formarea și viețuirea neîntreruptă a poporului român pe meleagurile Daciei. Teza acestei continuități a făcut obiectul, într-o formă sau alta, a numeroase lucrări medievale, dintre care foarte multe au rămas necunoscute sau au intrat în circuitul științific.

Între aceste lucrări neutilizate pînă acum de istoriografia română se numără și lucrarea lui Phaendon Maligondis, care cuprinde o descriere a Europei orientale, făcută în secolul al XIII-lea. Manuscrisul în cauză se află în prezent la Biblioteca universitară din Torino.

Phaendon Maligondis, un om de știință care a îmbrățișat ulterior religia mahomedană, scrie că poporul român este creștin (în înțelesul că nu a trecut la religia lui Mahomed) și trăiește pe teritoriul fostei Dacii, pînă la granițele cu Ungaria, adică potrivit accepțiunii tuturor timpurilor, pînă în Cîmpia Tisei.

Un alt manuscris păstrat la Viena consemnează constatările unui călugăr trinitarian care, în ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea, trecea prin Transilvania, în drum spre Țara Românească, pentru a răscumpăra, la Dunăre, robii capturați de otomani. El consemnează că românii — din Transilvania și Țara Românească — vorbesc aceeași limbă, asemănătoare cu cea a italienilor, iar interlocutorii săi se declarau „români”. Autorul ne oferă și date istorice despre Dacia, începînd cu evenimentele din timpul războaielor cu împăratul Traian, subliniind caracterul autohton al românilor pe aceste meleaguri.

În secolele XVIII—XIX, viața politică a Transilvaniei a fost dominată de idei și teze care contestau dreptul la existența națională și statală a românilor sau participarea acestora la viața politică. Sprijinindu-se pe date eronate sau falsificînd adevărul istoric, așa-zisă teză a „drepturilor istorice” ale clasei dominante neromânești din Transilvania a jucat un rol pronunțat reacționar, restrîngînd noțiunea de populație „autohtonă”, negînd continuitatea neîntreruptă a românilor pe teritoriile Ardealului, Crișanei, Maramureșului și Banatului, potrivit intereselor claselor stăpînitoare alogene. Pentru a putea justifica concluziile social-politice, ce se desprindeau din teza sus-amintită, menite să consolideze stăpînirea străină în Transilvania, o seamă de istorici străini contestau caracterul băștinaș al românilor. Nu este deci întîmplător că *Suplex Libellus Valachorum* (1791) întemeia revendicările românilor tocmai pe formarea și continuitatea permanentă a poporului român pe meleagurile Daciei.

În lumina acestui adevăr, un act progresist și de mare importanță l-a constituit și poziția unor reprezentanți ai intelectualității române și maghiare arădene

care, în lucrările lor, rămase în cea mai mare parte în manuscris, au susținut că românii sînt adevărații băștinași în Transilvania și, mai concret, în spațiul arădean.

În acest sens, în cele ce urmează ne vom referi la patru personalități ale vieții cultural-științifice arădene de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea.

Astfel, primul om de cultură care a abordat problematica tratată de noi, a fost Nicolae Horga-Popovici (? — 1811), care, în anul 1807, terminase lucrarea sub titlul prescurtat *Oglinda*<sup>1</sup>. Ca o primă mențiune, trebuie subliniat că autorul are meritul de a fi încercat, în partea a treia a volumului său, să facă primii pași pe calea trecerii istoriei locale din faza cronicărească la cea științifică.

Nicolae Horga-Popovici folosește în mod consecvent pentru definirea poporului său termenul de „români”, termen pe care oficialitățile transilvănene îl denegau în acea vreme. Asemenea altor militanți pe tărîmul istoriei din epoca sa, el sublinia descendența românilor din romanii cuceritori ai Daciei, pe care îi considera cel mai însemnat popor al antichității și ale cărui limbă și lășămînt cultural jucau încă un rol important în timpul vieții autorului. Conștiința originii latine nu elimină însă în fața lui Horga-Popovici nici meritele strămoșilor daci, a căror existență caută să o descifreze în urmele culturii materiale descoperite la Soimos, Dezna, Siria etc. El subliniază cu deosebită tărie viețuirea românilor pe meleagurile arădene la venirea triburilor maghiare, scoțînd în evidență rezistența lui Glad și folosind din plin relatările cronicii lui Anonymus. Ideea continuității și unității neamului românesc de pe ambele versante ale Carpaților se desprinde deosebit de pregnant și din lucrarea dedicată vieții voievodului Bogdan, întemeietorul Moldovei.

Ideile sale, în care pulsează o vie conștiință națională, sînt străbătute de un profund respect și pentru celelalte popoare, îndeosebi față de acelea cu care românii aveau un contact neîntrerupt.

De altfel, această poziție s-a oglindit și în prietenia pe care o legase cu diferiți oameni de cultură de altă naționalitate, printre care și cu Ladislau Nagy de Peretsény (1786—1827), renumit reprezentant al condeielui, care a trăit cîteva decenii pe meleagurile arădene și a redactat o serie de lucrări mai ales istorice, numai parțial publicate.

Una dintre cele mai importante scrieri ale sale este volumul *Orodias*, dedicat Aradului, în care a publicat și *Elegia* lui Gheorghe Șincai, lucrare autobiografică scrisă în 1803.

Dintre lucrările lui Ladislau Nagy de Peretsény care ne-au reținut atenția semnalăm două manuscrise, nepublicate, păstrate în prezent la Biblioteca națională „Séchenyi” din Budapesta. Primul este dedicat de fapt romanilor și descrie Pannonia romană<sup>2</sup>. În concluziile acestei lucrări Nagy de Peretsény arată că românii sînt descendenții romanilor colonizați în Dacia, că limba lor se aseamănă cu cea vorbită în epoca stăpînirii romane, remarcînd că limba română este răspîndită pe o arie largă și că românii sînt mîndri de limba și naționalitatea lor. Pentru trecutul Aradului este interesantă și ipoteza sa cu privire la originea română a orașului Arad. El afirmă că Aradul a fost înființat de romani, sub denumirea de Arcia, care s-a transformat, ulterior în vorbirea curentă și în actele de cancelarie, în toponimele Aracia, Arath, Arad (Orod). Preocupat de a găsi urmele popoarelor străvechi ale Daciei, Ladislau Nagy de Peretsény ajunge și la concluzia că toponimul Dezna este legat de numele Decebal, că cetatea Dezna exista încă și pe vremea sa, viteazul rege avîndu-și chiar reședința un timp, în această cetate.

<sup>1</sup> Eugen Glück, *Contribuții cu privire la viața și activitatea lui Nicolae Horga-Popovici*, în „Ziridava”, vol. V, Arad, 1975, f. 161—162.

<sup>2</sup> Biblioteca Națională „Séchenyi” Budapesta, Secția manuscrise, Hung. Quart. 795/I.

Considerăm însă că cea mai importantă lucrare rămasă de la Nagy de Peretsény, păstrată în manuscris tot la biblioteca națională „Séchenyi”, este cea dedicată în mod special românilor. Aceasta se situează la granița dintre istorie și etnografie și cuprinde o apreciere de o importanță majoră prin care autorul, bazându-se pe o multitudine de izvoare scrise și orale, scoate în evidență nu numai continuitatea neîntreruptă a românilor pe meleagurile Daciei, dar subliniază și caracterul sedentar al poporului român, având ca ocupație principală agricultura. „Trebuie să vorbim despre români — scrie Peretsény — ca despre o asemenea națiune care locuiește în Dacia de mai bine de o mie de ani...”<sup>3</sup>

Al treilea om de știință arădean, Ștefan Tzutz (1767—1830), este de fapt primul cercetător care s-a putut distanța într-o măsură mai mare de faza cronicărească a istoriei, încercând să elaboreze *Monografia comitatului Arad*, numai pe bază de documente. Din păcate însă, datorită îmbolnăvirii subite care i-a cauzat și moartea, n-a avut bucuria de a-și vedea încheiată și tipărită lucrarea<sup>4</sup>. Totuși, fragmentul redactat din opera ce și-a propus-o prezintă pentru noi un interes deosebit, deoarece atît în manuscrisul său, cît și în copiile de documente anexate acestuia se confirmă clar teza continuității românești pe cuprinsul fostei Dacii, inclusiv pe meleagurile arădene. Astfel, el constată că „românii erau deja în țară pe timpul primilor regi maghiari”. De asemenea, în problema originii și formării poporului român el se desprinde net de ideile național-șovine ale multor istorici străini, idei pe care el le califică drept „glume”. Ștefan Tzutz adoptă teze asemănătoare cu cele ale Școlii ardelen, afirmînd că „în problema originii românilor urmăm pe aceia care declară, ca strămoși ai acestora, pe coloniștii romani pe care [...] împăratul Traian i-a trimis din toate părțile Italiei pentru ocuparea Daciei și, din acel timp pînă în zilele de astăzi, ei se numesc români...”

Desigur, știința istorică românească a adus corective acestor teze, subliniind aportul dacilor la formarea poporului român, dar importanța acestui manuscris — ca de altfel și a celorlalte prezentate pînă acum — constă îndeosebi în descrierea realităților istorico-demografice care, pe măsura adîncirii cercetărilor documentare, se dovedește incontestabil veridică.

În sfîrșit, trebuie să amintim și despre un alt istoric arădean, și anume Fabián Gabor.

Cunoscut cercetător al vieții social-politice, Fabián Gabor a folosit materialul adunat de Ștefan Tzutz, la care a adăugat informațiile din numeroase lucrări și documente studiate atît în arhivele din țară, cît și din străinătate.

Fabián Gabor a redactat două volume ale unei monografii a comitatului Arad, dintre care primul a fost tipărit în anul 1835. În acest volum, el îi consideră pe români autohtoni în comitatul Arad<sup>5</sup>.

În volumul al doilea, el descrie cu obiectivitate fiecare localitate din fostul comitat Arad, reproducînd microtoponimia acestora, cu denumirile autentice, românești, ca de pildă Ineu și nu Borosjenő, Socodor și nu Székudvar etc. De asemenea, analizează microtoponimia derivînd denumirile din noțiuni reale tot românești, ca de exemplu Mîndruloc și Cuvîn<sup>6</sup>.

<sup>3</sup> Ibidem, 795/II.

<sup>4</sup> Arh. St. Arad, Colecția de manuscrise, Colecția dr. Octavian Lupaș, dosar 9; Andrei Căciora și Eugen Glück, *Colecția de documente Ștefan Tzutz*, în volumul M. Barbu, A. Căciora, E. Glück, E. Ivanof, *Studii cu privire la istoria Aradului în perioada feudalismului timpuriu*, Arad, 1978, p. 138 și urm.

<sup>5</sup> Manuscrisul a fost publicat în volumul Fabián Gabor, *Arad Varmegye leirása historikai, geographiai es statistikai* (Descrierea comitatului Arad, din punct de vedere istoric, geografic și statistic), Buda, 1835.

<sup>6</sup> Arh. St. Arad, Colecția de manuscrise.

La fel de obiectivă este și redarea numărului și compoziției etnice a populației, subliniind caracterul majoritar al românilor și vechimea acestora pe meleagurile arădene.

Într-un alt manuscris din anul 1843, același autor sublinia că „românii se consideră cei mai vechi locuitori din comitatul Arad“, adăugînd și aprecierea că: „ei sînt oameni harnici, pașnici și iubitori de învățătură, iar lipsurile lor se datoresc faptului că n-au fost ajutați“, lăsînd prin aceasta să se înțeleagă tratamentul vitreg la care i-a supus nobilimea maghiară<sup>7</sup>.

În fine, pentru a ilustra și mai pregnant ideile și atitudinea acestui scriitor față de români, vădite mai ales în această parte a vieții sale, amintim și faptul că, în calitatea sa de conducător al „partidei liberale“ din comitatul Arad, în perioada premergătoare revoluției de la 1848 a susținut revendicările românilor privind crearea unui sistem național cultural și bisericesc.

În încheiere, am dori să subliniem că lucrărilor despre români amintite în prezenta comunicare li se adaugă și operele altor scriitori arădeni sau din alte provincii, în care se demonstrează, sau cel puțin se recunoaște, adevărul că poporul român s-a format, a viețuit și luptat pe meleagurile Daciei.

## R É S U M É

La vérité de la continuité des Roumains sur le territoire de l'ancienne Dacie forme l'objet d'un grand nombre d'ouvrages composés au Moyen-Âge, dont beaucoup restèrent inconnus.

Les auteurs relèvent aux spécialistes et à tous ceux que l'histoire interesse quelques uns de ceux-là dont l'historiographie roumaine n'a pas fait usage jusqu'à présent, tels que la description de l'Europe Orientale due à Phaendon Maligondis (XIII-ème siècle), *Le Miroir* de Nicolae Horja-Popovici, *Orodias* par Ladislau Nagy de Peretsény, *La monographie du comitat d'Arad*, élaborée par Stefan Tzutz.

## P R É C I S

The truth of the Romanians continuity on the territories of the ancient Dacia was the subject matter of several works written in the Middle-Ages, among which many remained unknown.

The authors present to specialists and history lovers some works unutilized until now by Romanian historiography such are: A description of Eastern Europe by Phaendon Maligondis (the 13th century), *The Mirror* by Nicolae Horja-Popovici, *Orodias* by Ladislau Nagy of Peretsény *Monography of the Arad county* by Stefan Tzutz.

<sup>7</sup> Ibidem, fond Primăria municipiului Arad. Acte administrative 1843.